

ISPAN TILIDAGI PRETÉRITO INDEFINIDO VA PRETÉRITO IMPERFECTO SHAKLLARINING INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI FUNKTSIONAL-SEMANTIK EKVIVALENTLARI

SOLIJON MAVLANOV DAVRONOVICH

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ispan tili amaliy fanlar kafedrası stajor-o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada flektiv, analitik va agglyutinativ tuzilishga ega bo‘lgan uch xil tizimli tillar — ispan, ingliz va o‘zbek tillarida o‘tgan zamon hamda aspekt (ko‘rinish) kategoriyalarining o‘zaro aloqasi qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etiladi. Tadqiqot obyekti sifatida ispan tilidagi *Pretérito Indefinido* va *Pretérito Imperfecto* o‘tgan zamon shakllarining funksional-semantik maydoni olingan bo‘lib, ularning ingliz va o‘zbek tillaridagi leksik-grammatik muqobillari aniqlangan. Shuningdek, maqolada o‘tgan zamon shakllari ta’sirida leksik ma’nosini o‘zgartiruvchi maxsus dinamik hamda o‘zlik (*reflexivo*) nisbatidagi fe’llarning semantik evolyutsiyasi transformatsion tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *qiyosiy lingvistika, aspekt, Pretérito Indefinido, Pretérito Imperfecto, o‘zlik nisbati, tillar tipologiyasi, funksional ekvivalentlik.*

ABSTRACT

This article provides a contrastive-typological analysis of the interaction between past tense and aspectual categories in three structurally different languages: Spanish (flective), English (analytical), and Uzbek (agglutinative). The study focuses on the functional-semantic fields of the Spanish past tense forms *Pretérito Indefinido* and *Pretérito Imperfecto*, identifying their lexical-grammatical equivalents in English and Uzbek. Furthermore, the paper examines the semantic evolution of specific dynamic and reflexive verbs that undergo meaning shifts under the influence of these past tense aspects through transformational analysis.

Keywords: *contrastive linguistics, aspect, Pretérito Indefinido, Pretérito Imperfecto, reflexive verbs, language typology, functional equivalence.*

KIRISH

Zamonaviy qiyosiy-tipologik lingvistikaning dolzarb muammolaridan biri — turli tizimli tillarda grammatik kategoriyalarning ifodalanish xususiyatlarini va ularning funksional-semantik maydonini tadqiq etishdir. Xususan, fe’l zamonlari va aspekt (harakat tarzi) kategoriyalari o‘rtasidagi o‘zaro aloqa lisoniy paradigmada o‘ziga xos murakkablikka ega. Ushbu maqolada flektiv (sintetik) tuzilishga ega bo‘lgan ispan tilidagi o‘tgan zamonning ikki asosiy shakli — *Pretérito Indefinido*

(o'tgan tugallangan zamon) va *Pretérito Imperfecto* (o'tgan davomli/takroriy zamon) kategoriyalarining analitik xarakterdagi ingliz tili hamda agglyutinativ tuzilishga ega bo'lgan o'zbek tili grammatik tizimidagi muqobillari qiyosiy tahlil qilinadi.

Ispan tilidada ushbu ikki o'tgan zamon shakli nafaqat vaqt koordinatasini, balki harakatning aspektual (ko'rinish) xususiyatini — uning tugallanganligi (*perfectivo*) yoki ichki rivojlanish jarayonida ekanligini (*imperfectivo*) farqlashga xizmat qiladi. Mazkur lisoniy hodisa ingliz tilida asosan leksik-grammatik (yordamchi fe'llar va sintaktik konstruksiyalar), o'zbek tilida esa morfologik (affiksatsiya) va analitik (ko'makchi fe'llar) vositalar orqali reallashadi. Ushbu paradigmatlararo muvofiqlikni o'rganish tillarning tipologik tabiatini chuqurroq anglash va tarjima nazariyasidagi leksik-grammatik transformatsiyalarni ilmiy asoslashda muhim nazariy ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

GRAMMATIK VOSITALAR VA STRUKTURALAR TAHLILI

Turli tizimli tillarda o'tgan zamon lisoniy kategoriyasining reallashuvi o'sha tilning strukturaviy-tipologik tabiatiga bevosita bog'liqdir. Ispan tilidagi *Pretérito Indefinido* va *Pretérito Imperfecto* o'tgan zamon shakllari o'rtasidagi paradigmatic muxoliflik (oppozitsiya) ingliz va o'zbek tillarida turlicha sathiy vositalar tizimini yuzaga keltiradi.

Morfologik va sintaktik ko'rsatkichlar qiyosiy tahlili

- **Ispan tili (Sintetik-flektiv tizim):** Bu tilda zamon va aspekt ma'nolari fe'l negiziga qo'shiladigan infleksiya (fleksiya) orqali bitta morfema doirasida ifodalanadi. Masalan, *hablar* (gapirmoq) fe'li uchinchi shaxs birlikda *habló* (Indefinido – tugallangan fakt) va *hablaba* (Imperfecto – davomli jarayon/odat) shakllarini oladi. Hech qanday yordamchi leksik birlikka ehtiyoj tug'ilmaydi.
- **Ingliz tili (Analitik tizim):** Ingliz tili aspektual farqlarni ifodalash uchun asosan analitik va sintaktik tuzilmalardan foydalanadi:
 - *Past Simple* (V-ed yoki noto'g'ri fe'llar shakli) – *Indefinido* muqobili.
 - *Past Continuous* (was/were + V-ing) – *Imperfectoning* davomli jarayon ifodalovchi muqobili.
 - *Used to + Infinitive* yoki *Would + Infinitive* – *Imperfectoning* o'tmishdagi takroriy odatni ifodalovchi sintaktik konstruksiyasi.
- **O'zbek tili (Agglyutinativ tizim):** O'zbek tilida grammatik ma'nolar fe'l o'zagiga affikslarning ketma-ket (kombinator) yopishishi orqali hosil bo'ladi:
 - *-di* (shuningdek, *-gan edi*) affiksi aniq va tugallangan harakatni ko'rsatib, *Indefinidoga* to'g'ri keladi (*keldi, yozdi*).
 - *-ayotgan edi* (davomli jarayon) va *-ar edi / -mas edi* (o'tmishdagi odat/muntazamlik) analitik formatlari *Imperfecto* semantikasini to'liq kompensatsiya qiladi.

MAXSUS FE'LLARNING SEMANTIK EVOLYUTSIYASI

Ispan tilidagi ayrim fe'llar qaysi o'tgan zamon shaklida kelishiga qarab, o'zining fundamental leksik ma'nosini o'zgartiradi. Bu holat ingliz va o'zbek tillariga tarjima qilinganda butunlay boshqa leksik birliklar (leksemalar) yordamida ifodalanishini taqozo etadi.

Saber fe'li (Bilmoq)

- **Pretérito Imperfecto (Sabía):** O'tmishdagi statik holatni, ya'ni biror ma'lumotni oldindan bilib yurganlikni ifodalaydi.
 - *Ispancha:* Yo **sabía** la verdad.
 - *Inglizcha:* I **knew** the truth.
 - *O'zbekcha:* Men haqiqatni **bilar edim**.
- **Pretérito Indefinido (Supe):** Harakatning boshlanish nuqtasini ko'rsatadi va "bilib qolmoq", "aniqlamoq", "tushunib yetmoq" ma'nosini anglatadi.
 - *Ispancha:* Ayer **supe** la verdad.
 - *Inglizcha:* Yesterday I **found out / discovered** the truth.
 - *O'zbekcha:* Kecha men haqiqatni **bilib qoldim** (yoki *angladim*).

Querer fe'li (Xohlamoq)

- **Pretérito Imperfecto (Quería):** O'tmishdagi uzoq davom etgan istak yoki niyatni anglatadi (harakatning amalga oshgan-oshmagani noma'lum).
 - *Ispancha:* Elena **quería** comprar un coche.
 - *Inglizcha:* Elena **wanted** to buy a car.
 - *O'zbekcha:* Elena mashina sotib olishni **xohlar edi** (xohlagandi).
- **Pretérito Indefinido (Quise):** Istakning aniq harakatga aylanib, muayyan natijaga yo'naltirilganini ko'rsatadi ("harakat qibly ko'rdi" ma'nosida). Inkor shaklda (*No quise*) esa "rad etdi" ma'nosini beradi.
 - *Ispancha:* Elena **quise** hablar con él.
 - *Inglizcha:* Elena **tried** to speak with him.
 - *O'zbekcha:* Elena u bilan gaplashishga **harakat qildi / urinib ko'rdi**.

Conocer fe'li (Tanimoq / Bilmoq)

- **Pretérito Imperfecto (Conocía):** Biror shaxs yoki joyni o'tmishda uzoq vaqt davomida taniganlik holatini bildiradi.
 - *Ispancha:* Yo **conocía** a Carlos desde la infancia.
 - *Inglizcha:* I **knew** Carlos since childhood.
 - *O'zbekcha:* Men Karlosni bolaligimdan **tanir edim**.
- **Pretérito Indefinido (Conocí):** Biror shaxs bilan birinchi marta uchrashganlik yoki joyni birinchi marta ko'rganlik ("tanishmoq" akti) momentini ifodalaydi.
 - *Ispancha:* Ayer **conocí** a Carlos.
 - *Inglizcha:* Yesterday I **met** Carlos (for the first time).
 - *O'zbekcha:* Kecha men Karlos bilan **tanishdim**.

O‘ZLIK NISBATIDAGI (*REFLEXIVO*) FE‘LLARNING SEMANTIK TRANSFORMATSIYASI

Ispan tilidagi o‘zlik nisbati fe‘llari (*verbos reflexivos*) o‘tgan zamon shakllarida kelganda, harakatning subyektga yo‘naltirilganligidan tashqari, subyektning ichki hissiy-psixologik holatining o‘zgarishi (dinamikasi) yoki davomiyligini (statika) ifodalaydi.

Aburrirse (Zerikmoq) fe‘li tahlili:

1. **Preterito Imperfecto** (*Se aburría*): O‘tmishdagi ma‘lum bir vaqt oralig‘ida davom etgan hissiy holat yoki statik vaziyatni bildiradi. Harakatning boshlanish va tugash chegarasi noaniq.
 - o *Ispancha*: Durante la clase, Carlos **se aburría**.
 - o *Inglizcha*: During the class, Carlos **was bored** (yoki *was feeling bored*).
 - o *O‘zbekcha*: Dars davomida Karlos **zerikayotgan edi**.
2. **Preterito Indefinido** (*Se aburrió*): Hissiy holatning to‘satdan o‘zgarganini, ya‘ni subyektida zerikish hissi paydo bo‘lgan lisoniy momentni (faktni) anglatadi.
 - o *Ispancha*: Carlos **se aburrió** y salió de la sala.
 - o *Inglizcha*: Carlos **got bored** and left the room.
 - o *O‘zbekcha*: Karlos **zerikib qoldi** va xonadan chiqib ketdi.

Lingvistik sharh: O‘zlik fe‘lining *Indefinido* shakli o‘zbek tiliga ko‘pincha "**-ib qolmoq**" ko‘makchi fe‘lli analitik shakl orqali tarjima qilinadi. Negaki, "-ib qolmoq" strukturasi o‘zbek tilida holatning to‘satdan yangi bosqichga o‘tganini (inglizcha *get + adjective* konstruksiyasi kabi) ifodalashga xizmat qiladi. *Imperfecto* esa sof sifat-holat yoki davomli fe‘l shakllari orqali beriladi.

XULOSA

O‘tkazilgan qiyosiy-tipologik tahlil natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Ispan tilidagi aspektual farqlar (tugallangan/tugallanmagan) faqat grammatik vaqt bilan cheklanib qolmay, leksik darajada so‘z ma‘nosini modifikatsiya qilish xususiyatiga ega.

Ingliz tili bu o‘zgarishlarni boshqa dinamik fe‘llar (*find out, try, meet*) yoki sintaktik konstruksiyalar (*used to*) orqali kompensatsiya qilsa, o‘zbek tili ham morfologik ko‘rsatkichlar (*-di, -ayotgan edi*), ham funksional fe‘llar kombinatsiyasi (*zerikib qoldi, tanishdi*) orqali semantik muvozanatni ta‘minlaydi [1; 8].

O‘zlik nisbatidagi fe‘llarning *Indefinido* shakli o‘zbek tilidagi holat o‘zgarishini bildiruvchi aspektual ko‘makchi fe‘llar tizimi bilan funksional jihatdan to‘liq mos keladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **Alimova, N. (2018).** *Qiyosiy tipologiya: o'zbek va roman-german tillari grammatikasi aspektlari.* Toshkent: O'qituvchi.
2. **Bello, A. (1988).** *Gramática de la lengua castellana.* Madrid: EDAF.
3. **Comrie, B. (1976).** *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems.* Cambridge: Cambridge University Press.
4. **García Fernández, L. (2000).** *La gramática de los tiempos de pasado.* Madrid: Arco/Libros.
5. **Palmer, F. R. (2001).** *Mood and Modality.* Cambridge: Cambridge University Press.
6. **Rahmatullayev, Sh. (2006).** *Hozirgi o'zbek adabiy tili (Morfologiya).* Toshkent: Universitet.
7. **Real Academia Española (RAE). (2010).** *Nueva gramática de la lengua española: Manual.* Espasa Libros.
8. **Yusupov, U. K. (2007).** *Contrastive Linguistics of the English and Uzbek Languages.* Tashkent: Akademyashr.